

Begić, Hacer Nurgül-Önal Çapık, Hamdiye, “Trabzon’da Geleneksel Kazaziye Sanatı”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/8, ss.175-190.
DOI: 10.31765/karen.668122

TRABZON’DA GELENEKSEL KAZAZİYE SANATI*

Hacer Nurgül BEGİÇ** - Hamdiye ÖNAL ÇAPIK***

* Araştırma makalesidir.

** Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi,
E-Posta: begicnurgul@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5727-7516

*** Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,
E-Posta: hamdiyeonal72@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-9940-5483

Anahtar kelimeler: Trabzon, Geleneksel El Sanatları, Kazaziye, Kazaz.

Keywords: Trabzon, Traditional Handicraft, Kazaziye, Kazaz.

Gönderim Tarihi: 12.07.2019

Kabul Tarihi: 23.11.2019

Öz: Türk kültürü içerisinde var olan geleneksel el sanatları, sürekli gelişim ve değişim içerisindedir. Bu değişimin nedeni, toplum içerisinde yaşayan insanların her geçen gün farklılaşan yaşamsal ihtiyaçlarıdır. Geleneksel el sanatlarının sürdürülebilirliğini sağlayan ustalar önceki kuşaktan aldığı kültürel birikimin yanı sıra ürünlere kişisel yorum katarak yaşanan dönemin ihtiyaçlarına uygun işlevsel üretimler yapmasıdır. Toplumların ihtiyaçlarını karşılayarak onlarla birlikte yaşayan geleneksel el sanatları, köklü geçmişleriyle sosyo-kültürel yaşamın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Bir topluma farklı kimlik kazandıran ve onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerin başında “gelenekleri” gelmektedir. Gelenekler toplumda uzun yıllar yaşamın içinde yer alarak kalıcı hale gelirler. Kuşaktan kuşağa aktararak kültürel zenginliklerin parçası haline dönüşürler. Yaşamsal ihtiyaçların başında gelen giyim-kuşam zaman içerisinde başka işlevler de üstlenmiştir. Özel günlerde kullanılan ve giyimde önemli bir unsurunu oluşturan takılar onu kullanan kişilerin; toplumdaki konumlarının, ekonomik ve sosyal statülerinin yanı sıra medeni durumları ve etnik kimlikleri hakkında da bilgi verirler.

Trabzon ve çevresi geleneksel sanatlar bakımından zengin bir bölgedir. Kazaziye sanatı da bu kültürel zenginliklerden birisidir. Kadim sanatlardan biri olan Kazaziye, yöre kadınları tarafından atölye ortamında ya da evlerinde üreterek aile bütçelerine katkı yaptıkları faaliyetlerdendir. Kazaziye; İpek işi anlamına gelen, yapımı özel maharet isteyen bir el sanatıdır. Kazaziye sanatını yapan ustaya Kazaz denir.

Bu çalışmada, Trabzon’da altın ve gümüş tellerle yapılan,

takı yapımı içerisinde yer alan kazazlık sanatının tarihsel süreci ve yapım teknikleri araştırılacaktır.

TRADITIONAL KAZAZ CRAFT IN TRABZON

Abstract: Traditional handicrafts existing within Turkish culture are in continuous development and change. The reason for this change is the vital needs of the people living in society that are increasingly different every passing day. Masters ensure the sustainability of traditional handicrafts. In addition to the cultural background gained from the previous generation, the masters made functional productions in accordance with the needs of the period by adding personal comments to the products. Traditional handicrafts which meet the needs of societies and live with them are indispensable elements of socio-cultural life with their long-established backgrounds.

"Traditions" are one of the most important features that give a society a different identity and distinguish it from others. Traditions become permanent in society by taking part in life for many years. They become part of cultural riches by being transferred from generation to generation. Clothing clothes which is one of the most vital needs, has taken other functions over time. Jewelry which is used in special occasions and forms an important element of clothing; as well as their position in society, their economic and social status, as well as their marital status and ethnic identity.

Trabzon and its surroundings are a rich in traditional arts. The Kazaziye/kazaz art is one of these cultural riches. Kazaziye, which is one of the ancient arts, is one of the activities where local women contribute to their family budgets by producing in workshops or at home. Kazaziye; It is a handicraft which means silk work and requires special skill. The master who makes the Kazaziye art is called the Kazaz.

In this study, the historical process and the techniques of the art of gaining, which are made with gold and silver wires in Trabzon, will be investigated.

Giriş

El sanatları; basit bir araç yardımıyla yapılan yaratıcılığı tamamen ustanın mahareti

ile şekillendirilmiş ürünlerdir. Bu sanat asırlardır yapan kişiler için geçim kaynağı olmuştur.¹

Geleneksel Türk el sanatları, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinde gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla, kendi öz değerlerini birleştirerek zengin bir mozaik oluşturmuştur.²

El sanatları içerisinde yer alan ve Trabzon'da geleneksel olarak devam eden Kazaziye kelime manası ipek işleyen, ipek satan.³ Kazaz ise (Arapça; Kazaz) ham ipeği iplik ve ibrişim durumuna getiren kimse diye tanımlanmaktadır.⁴ "Kazazlık eski ham ipekçiliğinde iplik, ibrişim ören, işleyen veya satan kimse olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde ise kazazlık gümüş tel kullanılarak yapılan gümüş örücülüğü olarak tanımlanmıştır.⁵

17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat adlı kitapta meslek kolları sıralanır. "Araştırılan sicil kayıtlarının verdiği bilgiler Trabzon'da oldukça değişik iş kollarını bulunduğunu göstermektedir. Bu iş kollarının isimleri şunlardır: Taşçılık, hallaçlık (pamuk ve yün atma işi), debbağlık (dericilik sanatı), bakkallık, kazazlık (ipek üretimi), balıkçılık, abacılık, habbazlık (fırıncılık ekmek üretimi), suculuk, hammamcılık, kasablık, saraçlık (eyer,semer ve sele üretimi), dellallık, çilingirlik, 'kuyumculuk".⁶

Kazaziye ve telkari örücülüğü yine yöreye ait önemli bir başka kuyumculuk sanatıdır.⁷ Seyahatnamede Evliya Çelebi "Dünyada Trabzon'un kuyumcuları gibi usta kuyumcu yoktur. 1. Selim 1489'da Trabzon sancak beyi oldu ve kuyumculuk sanatını meslek edindi. "Hatta I. Selim bu şehirde kakmacılık öğrenip babası Beyazıd Han ismine Trabzon Darphanesi için sikke kazırdı." İşte o zamandan beri kuyumcuları ün salmıştır.⁸ Osmanlı dönemi kuyumcu atölyeleri sadece İstanbul'da değil, Trab-

¹ Begiç, 2014.

² Sarı, 2016: 97.

³ Kuşoğlu, 2006: 262.

⁴ Anonim, 2006: 560.

⁵ Develioğlu, 2002: 4-7.

⁶ İnan, 2013: 65.

⁷ Durucu, 2015: 112-183.

⁸ Evliya Çelebi, 1971: 173.

zon, Samsun, Sivas, Van, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Bitlis, Diyarbakır, Mar-din, Şam, Halep, Kıbrıs ve Rumeli Priz-ren'de de bulunmaktadır. Bu kentlerde ye-tişip, ustalaşan kuyumcular saray için ça-lışmak üzere başkente getirilmişlerdir. Ya-vuz Sultan Selim'in İran seferinden sonra Tebriz ve Heratlı ustalar sarayda çalışmış-lardır".⁹ Bütün Osmanlı padişahlarının kendilerine has bir mesleği olduğu gibi Ya-vuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süley-man'ın da mesleği kuyumculuktu. Evliya Çelebi bunu şöyle yazmıştır "...kuyumcular esnafına iştihar veren Sultan Selim-i Evvel ve Sultan Süleyman Han'dır. Zira bu iki pa-dişah cevan bahtları Tarab-Efzun şehri tahtgahında rahm-ı maderden müştak olup ikisi de kuyumculuk karın tahsil itmişdi".¹⁰

Lıdyalılardan Anadolu'ya miras kalmış olan kazazlık zanaatı, Osmanlılar aracılı-ğıyla Anadolu'nun belli yerlerinde yapıla-rak günümüze kadar ulaştırılmıştır. Cum-huriyet döneminden sonra bu zanaatı ara-ştırmacılara göre 1950-1990'lı yıllarında sonra Trabzon'da bu işi Mehmet Seyhan, Kadir Seyhan ve Hasan Tabakoğlu tara-fında devam edilen bir el sanatıdır.¹¹ "Yö-redeki incelemelerden ve yapılan araştı-rmalardan kazazlık sanatının Trabzon yö-re-sine Dağıstan ve Kafkasya'da yaşayan Türkler tarafından geldiği belirtilmiştir. Kazaz örücülüğü tekniklerinin yörede üre-tilmesi ve yayılmasında bu alanda tek olan erkek usta öğreticinin büyük katkıları ol-duğu gözlenmiştir".¹²

"Kazaziye Rumlardan kalan bir sanat dalı, zibka, mintan, fesfeşal gibi giysilerde süs-leme olarak kullanılmış. Tesbih başları, kırbaç, kol düğmesi olarak kullanılmakta-dır. Kazazlığı Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rumların ve Kazazların yaptığı söy-lenmektedir. Kazazların Müslüman soydan geldiği söylenir. Kazazlığın başlarda üç ai-leden yayıldığı söylenir".¹³

"Eski dönemlerde kazaz işi genellikle kamçı, tespih ucu ve peçelik olarak imal edilmiştir. Kazaz ustası Mahmut Özçay eski ustaların döneminde hazırlanan peçelikleri kızların gelin olduğu zaman baba evinden çıkarken alınlarına taktığını ve damada bir kazaz tespih hediye götürüldüğünü anlat-mıştır".¹⁴ Trabzon müzesi envanter no 1045'de kazazlık ile yapılmış ve günümüze yakın tarihlenmiş tespih kamçıları bulun-maktadır. Necip Sarıcı'nın Dua Taneleri Tesbih adlı kitabında Mahmut Özçay'ın ör-düğü tesbih kamçılarının fotoğrafları bu-lunmaktadır. Kazaz yapımında kullanılan araç gereçleri şöyle sıralayabiliriz; çıkırık, tığ, sarmaşkı, gümüş tel ve naylon ipliktir. Perdahlamak için salyangoz kabuğunun dişleri kullanılır. Gümüş kazazlıkta kulla-nılan teknikler ise; top örgü, sürgü örgüsü, balıksırtı örgüsü ve ajur (yapılması) örgü-südür. "Hazırlanan tüm örgü tekniklerinde işlem bitimi tel dibinden kesilir. Daha sonra istenilen kompozisyona uygun ola-rak naylon iplik ve iğne yardımıyla (dikme) pekiştirme işlemi yapılarak tamamlanır. Önceleri geleneksel anlamda sadece "tes-pihlerde kamçı" olarak kullanılan kazaz örücülüğü günümüzde bu kullanım alanı dışında gelişme göstererek değişik takı ta-sarımları şeklinde üretilmeye başlanmış-tır".¹⁵

Mehmet Seyhan'ın oğlu H. Levent Seyhan ile 14.09.2018 tarihinde yapılan görüşmede, Kazaziye ustalığı 66-67 yıldır devam eden, Hasır ve Telkari ile başlayan babadan gelen meslektir. 1997 yılına kadar Telkari ve Hasır üretimini yaptım. O dönemde Al-tın hasır çalışması yapıyordum. Daha önce-sinde bu ürünler Osmanlı Sarayların da ya-pılmıştır. Bu işin kökeninde ipek ve at ye-lesi veya at kuyruğunda o zaman teknoloji müsaade etmediği için bu örgüler at kılı veya ipekle örülmüş. Padişah kaftan düğ-meleri ve sırma süslemeleri bu işçilikle ya-pılmıştır. Ayrıca, at arabaların da yani pa-

⁹ Köroğlu, 2004.

¹⁰ Kürkman, 2010: 73.

¹¹ Terzi, 2007; KK1: Ali Yazıcı, Trabzon kuyumcular odası başkanı, Trabzon Kazaziyesi, Kişisel Görüşme, Trabzon 12 Eylül 2018.

¹² Develioğlu, 2002: 4-7.

¹³ Yıldırım, 2014: 176.

¹⁴ Develioğlu ve Büyükyazıcı, 2013: 395-403.

¹⁵ Develioğlu, 2002: 4-7.

vitahtın ihtişamlı gösterişli arabaların süslemelerinde yeni ipekle kalın örgülerle beraber bu motifler kullanılmıştır. III. Selim'in kullanmış olduğu bir tesbihde Kazaziyenin var olduğu söyleniliyor. Ama o bir gravür olabilir. Çünkü Gravüre de benziyor ama o dönemde kazaziyenin o kadar ince telle yapacak bir teknolojisi yoktu. Bilinen Kazaziye ustaları; Yeşil Mustafa diye bilinen Mustafa Göksel, Abdullah usta ve Mahmut Özçay'dır.¹⁶

"Kazaziyede ilk nesil Ömer Lütfi Eltan'dır. İkinci nesil Abdullah Eltan 1912 doğumludur. Trabzon Kız Teknik Lisesinde kazaziyeyi öğretmiştir. İstanbul'daki ünlü Urart mücevheratta da aynı tekniği uygulamıştır. Yeşil Mustafa'yı yetiştirmiştir." Bu açıklamayı üçüncü kuşaktan torun Ömer Lütfi Eltan yapmıştır".¹⁷

"İbrişim iplik üzerine burularak sarılmış ince gümüş ya da altın tellerle yapılan bir sanattır. Kazazlık ya da kazaziye tekniğinde 0.8-0.9 mikron gibi çok ince çekilmiş teller kullanılır. İlk aşama bu incelikteki teli ibrişim ya da naylon masur iplik üzerine sararak daha kalın ama burma görünüşlü tel elde edilmektedir. Örgü sırasında sarım iplikleri şiş, tığ ve nohut büyüklüğünde minik top altınlar üzerine uygulanmakta sonra şiş ve tığ ile çıkarılmaktadır. Kazazlık ürünlerinin başında teşbihlerin imame ucuna takılan kamçı püsküller, başlık ve şal püskülleri, kol ve gömlek döğmeleri gelmektedir. Günümüzde, bu tekniği geliştirme çalışmaları sürdürülmekte, çeşitli biçimde gerdanlıklar ve küpelerde üretilmektedir".¹⁸

Tarihsel süreçte kazazlık birçok alanda kullanılmıştır. Bu alanlarından tesbih kamçısı, fesler, eldiven, koşum takımları ve deri ürünlerinde takı, kolyeler, küpe, yüzük, bileklik, kol düğmeleri, kemer, nakış ve kuyumculukta da kullanılmaktadır.

Trabzon Kuyumcular ve Saatçiler Esnaf Odası tarafında, Coğrafi İşaretin Türü (Menşe Adı) olan, Coğrafi İşaretin Adı

(Trabzon Kazaziyesi) olan el sanatı, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 08/11/2016 tarihinden itibaren korunmak üzere 09/11/2017 tarihinde tescil edilmiştir. Buna göre; Ürünün kullanım biçimi "markalama" olmakla birlikte, her üründe, detayları verilen ve Trabzon Kazaziyesinin baş harfleri olan "TK" damgasının yer alması veya ürüne münhasır "TK" etiketinin müşterilere ve Denetim Komisyonuna açıkça gösterilebilir şekilde bulunması gerekmektedir. "TK" damgası vurulan ürünlerin etiketlerinde şekil şart aranmayıp; Üretici Adı, kullanılan malzemenin cinsi ve ayarı ile ürünün Trabzon Kazaziyesi tekniğiyle yapıldığını gösterir ifade yer alacaktır.¹⁹ Bu bağlamda Trabzon Kazaziyesi coğrafi işareti olarak takıları tescillenmiştir.

Yapılan bu çalışmanın amacı, Kazaziye tekniklerinden balıksırtı, kısa sürgü, uzun sürgü, top örgüsü, şemse düğümü, ajur, bıcırık ve yonca teknikleri üzerine detaylı araştırma yapmaktır. Kazaziye tekniklerinden olan yeminli sürgü tekniği ile ilgili de bir araştırma yapılmıştır. Ayrıca oluşturulan bu Kazazlık tekniklerini ayrı ayrı veya birlikte kullanılarak yeni takı tasarımları sunulacaktır. Yapılan araştırmalarda bugüne kadar bu konu hakkında bilimsel açıdan çok sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu teknikler ana hatları ile ele alınacaktır. Bu çalışma, bilimsel kaynaklarla desteklenerek incelenmiş ve ele alınan bilimsel ve görsel materyaller, kitap, dergi gibi bilimsel ve görsel kaynakların yanı sıra internet arşivleri ve karşılıklı görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Sonuç olarak Kazaziye zanaatı hakkında literatürde var olan eksikliğin giderileceği ve ileride bu konuda yapılacak çalışmalar için kaynak oluşturulacağı düşünülmektedir.

1. Kazazlıkta Kullanılan Araç ve Gereçler

Kazazlık tekniğinde kullanılan basit el aletleri, yapılan örgülerin çeşitlerine göre farklı araçlar üzerinde yapılmaktadır. Kazaziye'de kullanılan malzemeler: Bakır

¹⁶ KK2: Levent Seyhan, Kazaziye Ustası, Trabzon Kazaziyesi, Kişisel Görüşme. Trabzon, 14 Eylül 2018.

¹⁷ Durucu, 2015: 112-183.

¹⁸ Sümerkan. 2016.

¹⁹ URL 1.

veya gümüş, bal mumu, naylon ipliği, makas, tığ, kargaburnu, çakmak, tutkal-dak-sil, plastik tahta ve boncuk, çıkırık, sarmakça, çorap şişi ve çelik tel, kazaz iğnesi ve çekiçtir.²⁰

1.1. Gümüş ve Bakır Tel

Gümüş kazaz örücülüğünde ajur tekniğinde kullanılır. Çıkırıkta naylon ipliğin üzerine sarılır. Ajurun inceliğine kalınlığına göre gümüş tel de 18, 20, 32 mikron gibi farklı kalınlıklarda çekilir. (Şekil 1)

Şekil 1. Gümüş ve Mavi Bakır Teli

1.2. Bal Mumu

Bal mumu, ipliği sertleştirerek iğneye kolayca geçirmeye ve kaymasını engellemeye yarar. Ayrıca eklemelerde yapıştırıcı olarak kullanılır. (Şekil 2)

Şekil 2. Bal Mumu

1.3. Naylon İplik

Naylon iplik, çıkırığa gerilir, üzerine tel sarılır. Yani naylon iplik alt iplik görevi görür. Piyasada oya yapımında kullanılan naylon tek katlı iplik ve overlok ipliği 1,2,3 kat yapılarak hazırlanan ipliğin kullanılarak üzerine; 0,8-0,9 mikron kalınlığındaki tel sarılır. (Şekil 3)

Şekil 3. Naylon İplik

1.4. Makas

Bir eksen çevresinde dönebilecek biçimde çapraz eklemelenmiş, birbirine bakan yüzleri keskin iki çelik lamadan oluşmuş, arasına yerleştirilen herhangi bir şeyi kesmeye yarayan araçtır.²¹ (Şekil 4)

Şekil 4. Makas

1.5. Tığ

Kazazlıkta ajurun dışındaki tüm tekniklerin üzerinde yapıldığı ucu sivri, altı yukarıya doğru kalınlaşan el ile tutulabilecek ahşap sap yapılmış araç. Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ. (Şekil 5)

²⁰ Okyay, 2008; Büyükyazıcı, 2008; URL 2.

²¹ URL 3.

Şekil 5. Tığ

1.6. Kargaburnu: Pensenin yaptığı işleri yapmasını yanı sıra ağzının eğimli ve ince olmasından dolayı birçok dar yere girebilir. Yapısı pense kadar sağlam olmamakla birlikte hassas olmasından dolayı küçük işlerde kullanışlıdır. Bu araç top tekniği örümü sırasında iğneyi yürütürken sıkışan yerlerde iğne kargaburnu ile çekilir. Ayrıca klips yapımında kullanılır.²² (Şekil 6)

Şekil 6. Kargaburnu

1.7. Çakmak

Üretilen tekniklerden tasarım oluşturma sırasında fazlalık naylon iplikleri yakarak temizlemede kullanılır. (Şekil 7)

Şekil 7. Çakmak

1.8. Tutkal ve Daksil

Plastik veya tahta boncuğun etrafına sürülerek boncuğun kayganlığının giderilmesinde kullanılmaktadır. Daksil eskiden boncuğun kayganlığını azaltmak için kullanılırdı. Günümüzde ise tutkal ve balmumu yaygın olarak kullanılmaktadır. (Şekil 8)

Şekil 8. Tutkal

1.9. Plastik ve Tahta Boncuk

Eskiden çirışlenmiş patiskadan yapılan boncuk yerine günümüzde kullanışlı ve ekonomik olması nedeniyle plastik veya tahta boncuk kullanılmaktadır. (Şekil 9)

Şekil 9. Plastik ve Tahta Boncuk

1.10. Çıkrık

Kazalık tekniğinin yapılabilmesi için ibrişim veya naylon iplik üzerine tel sarılma-

²² URL 3.

sına yarayan bir alettir. Türk Dil Kurumu'na göre çıkırık; İplik bükme, iplik sarma vb. işlerde kullanılan, el veya ayakla çevrilen araçtır.

Çıkırıkla telin hazırlanması, çıkırık boyu standart 120 cm'dir. Çıkırığın üstüne iki adet kanca bulunup kancanın bir tarafından bağlanıp diğer tarafına sabitlenir. Bu işlem gergin bir şekilde hazırlanır. Hazırlanan ipek telin (Naylon telin) üzerine bakır veya gümüş teli sarılmaktadır. (Şekil 10)

Şekil 10. Çıkırık Makinası, Gümüş Tel ve Naylon İplik

1.11. Sarmakça

Kazaziyesi'nde "ajur" tekniğinde, örgü için çeşitli boy ve kalınlıktaki "sarmaşkı" ya da "sarmaçka" adı verilen araçtır. Sağlam bir ipliğe bağlanan tel sarmaçkaya düzgünce sarılır ve iki tığ arasında gerilmiş dört kat ipliğin üzerine sarmaçkayla tel sarılır. Ajur yapımında kullanılan teli çıkırıkta sarmak daha kolay olduğundan sarmakça günümüzde kullanılmamaktadır. Sarmakça artık yaygın olarak kullanılmamaktadır.

1.12. Çorap Şişi ve Çelik Tel

Zincir örgüsünün yapılmasında yardımcı araç olarak kullanılır. Zincir örgü çelik tel üzerinde örülmektedir. İstenilen incelikte örgüye göre kalınlığı değişebilmektedir. Gümüş iplik ile balıksırtı tekniği bu telin etrafında örülür. Örgü işlemi yapılırken çelik tel örgünün içinde kalır. Zincir uzadıkça çelik tel yukarı çekilir. (Şekil 11)

Şekil 11. Çelik şişler

1.13. Kazaz İğnesi

Hazırlanan tel ile tekniklerin yapımında ve tamamlanan örgülerin birleştirilmesinde kullanılan ince, ucu sivri bir ucunda iplik geçecek deliği bulunan çelik araçtır. (Şekil 12)

Şekil 12. Kazaz iğnesi

1.14. Çekiç

Atölyelerin önemli araçlarından olan çekiçler, ustanın yapacağı işe göre farklı uçlarda ve boylarda olabilmektedirler. Çekiç yardımıyla yapılan parçalar şekillendirilip düzeltilmektedir. (Şekil 13)

Şekil 13. Çekiç

2. Kazazlık Örgü Teknikleri ve Yapım Aşamaları

Kazazlık altın veya gümüş tellerin, çıkırığa bağlanmış olan ibrişim veya naylon iplik üzerine sarılarak, tekniğin uygulanmasını sağlayan bir tür telden iplik haline getirilmektedir. Çıkırığa gerilen naylon ipliğin üzerine 0,8 - 0,9 mikron kalınlığında ve telin sarılması ile oluşturulur. Bu tel ve dikiş iğnesi ile çeşitli örgü teknikler oluşturulmaktadır. Kazaziye tekniklerine yörede sürgü tekniği, balıksırtı, top örgüsü, şemse düğümü, ajur, bıcırık, yonca ve yeminli sürgü gibi isimlendirilir.²³

2.1. Sürgü Tekniği

Sepet örgüsüne benzeyen sürgü tekniği balıksırtının bağlantı yerlerinde ajur tekniğinin dibinde ve balıksırtı üzerinde de kullanılır. Sürgü tekniği takının güzel görünmesinde, tekniklerin birleştirilmesinde ve dikişlerin kapanmasında da kullanılır. Bu teknikte devamlılık yoktur, belli bir sırada tamamlanmaktadır. Sürgü tekniği kısa ve uzun olmak üzere iki çeşittir.

2.1.1. Kısa Sürgü

Kısa sürgü tekniğinde yapılacak takının özelliklerine uygun sürgü boyutları belirlenir. Sürgü tekniğinde bir, iki, üç ve dört kat overlok ya da naylon iplik çıkırık üzerine sarılan telle elde edilen ipliklerle yapılır. İpliğin kalınlığına göre sürgünün görünümü değişir. İplik kalınlaştıkça sürgü daha büyük olur. Tığın çelik kısmı üzerinde sürgü tekniği yapılır.

Kısa sürgü tekniğinde öncelikle, telle sarılan iplik, iğneye geçirilerek düğümlenir. Daha sonra tığı sol elinize alarak ipliği bir ucundan, sağ elinizle tığın üzerinde önden arkaya doğru atılır. Sol elde tutulan tığın üzerine, sağ el ile atılan ipliği tığın çevresine yuvarlak şekilde sarılır. İpliği tığın arka kısmından işaret parmağıyla sıkıca tutulur. Tığın üstünde (X) işaret atılıp ve bu işaretin, sağ üst bacağından girip sol alt bacağından girip (X) işaretin önüne gelinir. Önümüzdeki tellerin en üst telinden giriş yapıp tığ arkaya doğru çevrilmektedir. Arkadaki üç paralelin en üstteki telden girip bir tel atlayıp alttaki telden çıkış yapılır. Başlangıç telini birincisinden girip bir atlayıp ikincisinden yeni en üst telden çıkılıyor. Tığı çevirip arkadaki ikinci teli (gizli teli) alıp bir atlayıp en alttaki telden kasnağı sonlandırılır. Başlangıç telin ikinci telinden yürütmeye devam edilir. (Şekil 14)

Şekil 14. Kısa Sürgü

2.1.2. Uzun Sürgü

Uzun sürgü tekniğinin başlaması kısa sürgü tekniğinde olduğu gibi başlamaktadır. Bu teknikte bir, iki, üç ve dört kat overlok iplik çıkırık üzerine sarılan telle elde edilen ipliklerle yapılır.

Tığın üzerine X işareti atılıp, X işaretinin sağ üstten yukarıya doğru çıkış yapıldıktan sonra sol alttan aşağıya doğru çıkış yapılır, X 'in üstündeki telden yukarıya doğru çıkış yapılır. Arkaya dönüp en üstteki telden giriş yapıldıktan sonra bir atla, en alt telden aşağıya doğru giriş yapılır. Tel iplik tığın arkasından sağa doğru geçilerek başlangıç noktasına gelinir. Daha sonra bir atlayarak ikinci telden arkaya doğru dönerek aradaki telden yani gizli telden giriş yapıldıktan sonra en alttaki telden bitirilir. Yürütme ikinci telden devam edilir. Daha sonra örgüye, alt üst ipliklerin geçiş yönleri takip

²³ Okyay, 2008; Büyükyazıcı, 2008; URL 2.

edilir ve örgü geçişleri dördüncü sırada tamamlanmaktadır. (Şekil 15)

Şekil 15. Uzun Sürgü

2.2. Top Örgüsü

Top örgüsü yörede sepet örgüsü olarak adlandırılmaktadır. Kazaz örücülüğünde top örgüsü tekniği, ajur ve sürgü tekniklerinin üstünde, altında ve balıksırtı üzerinde kullanılır. Top örgüsü tekniği, tığın ucunda, patika top, plastik veya tahta boncuk üzerinde iplik kullanılarak yapılır. Top örgüsü tekniği, topun büyüklüğüne göre iki ile sekiz kata kadar overlok iplik üzerine sarılan telle elde edilen ipliklerle yapılır.

Mumlanman ipin dikiş iğnesine geçirilip iki uç kısmına düğüm atılarak başlanmaktadır. Tığın ucuna plastik topu takıp işlem yapılacak bakır ve gümüş telle iplik solda kalacak şekilde dik olarak örmeye hazır hale getirilir. Plastik topa tığın arasına teli sıkıştırıp teli topa paralel şekilde sarılır. Sarılan telin sağ tarafından alt giriş yapılır ve bu işlemi tekrarlanıyor.

Topun üstünde 6 tane paralel hazırlanır, 6 paraleli 3 bölüp ön taraftaki birinci telden girip tel atlamadan ikinci telden girilir, sonra bir atlayıp ikinci telin alt tarafından giriş yapılır. Tekrar önündeki teli atlayıp ikinci telin üst tarafına geçiş yapılır. Öne gelen teli tekrar atlayıp göbek bağı denilen telden aşağı doğru giriş yapılır. Öndeki teli tekrar atlayıp bir sonraki telden giriş yapılır. Başlangıç teline geldiğinde bu şekilde yürütmeye devam edilir. (Şekil 16)

Şekil 16. Top örgüsü

2.3. Balıksırtı Tekniği

Balıksırtı örgüsünün görünüşü balık kılıcına benzediğinden dolayı yörede balıksırtı adı verilmiştir. Kazaz örücülüğünde balıksırtı tekniği, takıda ara zincir görevi görmektedir ve bundan dolayı, yörede bu tekniği zincir de denmektedir. Tek başına kullanılabilirdiği gibi, top, sürgü ve ajur tekniklerinin birbirine eklenmesinde de kullanılır. Balıksırtı örgüsünün devamlılığı vardır. İstenilen uzunlukta ve genişlikte örülebilir. Balıksırtı tekniğinde öncelikle yapılacak takının özelliklerine uygun çelik tel ve şiş kalınlıkları belirlenir.

Balıksırtı tekniğinde kullanılan ipliğin altındaki overlok iplik bir, iki ve üç kattır. Bir kat iplikle örülen balıksırtı en ince örgüdür. İki ve üç katlar daha kalın olur. Genellikle tercih edilen çıkırıktaki iki kat overlok iplik üzerine sarılan gümüş telle elde edilen gümüş ipliklidir.

Balıksırtı tekniği, çelik tel (madeni tel) üzerinde ve gümüş iplik kullanılarak yapılır. İnce metalin üstüne (şiş) teli üç defa sarılır. Alttan iki teli iğne ile telin iki metal arasında kalarak ilmek atılır. Balık sırtı tekniğine göre ilmek sayısı değişebilir. Daha sonra balık sırtı tekniğini yürütmek için ilmeklerin sağından iki'den girip ilmeklerin solundan bir'den çıkıp bu şekilde yürütme devam edilir (Balık sırtı teknikleri değişebilir; Burgu Zincir, Halka Zincir, düz Zincir diye çeşitlenmektedir). (Şekil 17)

Şekil 17. Balıksırtı²⁴

2.4. Ajur

Ajur tekniği, kazaz örücülüğünde top örgüsü, sürgü ve balıksırtı tekniklerinin bağlantılarında kullanılır. Bu teknik iki farklı şekilde yapılmaktadır. İlki elde sarmaşkı aletiyle yapılan ajur tekniğidir. Bu teknik eski bir yöntemdir. Günümüzde uygulanan

²⁴ URL 2.

ikinci teknik ise çıkırıktaki sarılarak yapılan ajur tekniğidir. Elde yapılan ajur tekniğinden daha pratik ve kolay bir yöntemdir.

Elde yapılan ajur tekniği, sarmaşkı aletine sarılan gümüş ipliği, 10' nolu beyaz el makarası ipliği üzerine, elde sarmaşkı aleti ile sarılarak yapılır. Sarmaşkı aletinde baş ve gövde kısmı vardır. Baş kısma 10' nolu beyaz el makarası ipliği sarılır. Gövde kısım ise elde avuç içinde tutularak sarma işleminde kullanılır. Telin altında naylon iplik kullanılır. Tel çıkırıktaki naylon ipliğe sarılarak iplik hâline getirilir. Bu iplik ajur tekniğini yapmak için kullanılır.

Çıkırıktaki sarılarak yapılan ajur tekniği yapılacak işin özelliğine uygun 18-22 ve 32 mikron kalınlığında çekilen hasır tel ile yapılır. Yapılacak takının özelliğine ve ajurun büyüklüğüne göre çıkırığa gerilen naylon ipliğin katları belirlenir. Genellikle 3-4 kat naylon iplik kullanılır. Hasır tel aynen çıkırıktaki sarılan gümüş tel gibi naylon iplik üzerine sarılır. Günümüzde genellikle bu yöntem kullanılır. Hasır telinin olmadığı yerlerde ise elde sarmaşkı aleti ile ajur tekniği çalışılır. (Şekil 18)

Şekil 18. Ajur²⁵

2.5. Şemse Düğümü

Selçuklu motifleri ve makramede geçen (gemici) düğümünden esinlenerek tasarlanan bu teknik yaygın olarak kullanılmaktadır.

“Kazaziyenin en uç kısmındaki örgü motiflerinden birinin adı Aşk Düğümü kazaziye-deki adı Şemse düğümü veya yöredeki adıyla Hürrem'dir”²⁶.

Şemse düğümü el ile yapılır. İşlem basamakları takip edilerek, büyük ve küçük boyutlarda yapılabilmektedir. Şemse düğümü top örgüsü altında, kolye, küpelerde de kullanılır.

Yapılan düğümlerin kazaz örgü teknikleriyle uyumlu olması gerekir. Şemse genellikle bir, iki veya üç sıra ajur kullanılarak çalışılır. Küçük takılarda ajurun altına kullanılan naylon iplik tek kat kullanılır. Bu teknikte kullanılan hasır telin incesi kullanılır. (Şekil 19)

Şekil 19. Şemse düğümü aşamaları

²⁵ URL 2.

²⁶ Terzi, 2007.

2.6. Bıçırık Yapımı

Kazaz tığı diye adlandırılan metalin üzerinde çarpı işareti (X) atarak bıçırık işlemine başlanılır. (X) işareti attıldıktan sonra (X) işaretinin sağ üst bacağından aşağıdan yukarı doğru giriş yapılıyor daha sonra alttaki teli üstteki telle yer değiştirip tekrar (X) işareti oluşturularak sol alt bacadan giriş yapılır. Yürütme işlemi başlangıç telini takip ederek yürütülür. Sıra sayısı iki ile beş arasında değişebilmektedir. (Şekil 20)

Şekil 20. Bıçırık

2.7. Yonca

Kalınlığı fark etmeyen Ajur yapmak için tel hazırlanır. Teller ortalanıp sağdaki tele sarılıp üstüne katlayıp daire hazırlanır. Soldaki tel alıp hazırlanan dairenin üstüne tekrar bir daire oluşturul. Üç daire oluşturduktan sonra birinci dairenin altında yukarıya giriş yapıp ikinci daireyi üstten aşağıya, üçüncü daireye tekrar alttan yukarıya doğru çıkıp bu işlem sonlandırılmaktadır. Bu işlem tercihe göre sıralamaları tekrarlanmaktadır. (Şekil 21)

Şekil 21. Yonca

2.8. Yeminli Sürgü

Yeminli sürgü tekniğini yörede ustalar öğretmemek için yemin ettiklerinden bu ismi almıştır. Kazalık örücülüğün yaygınlaşmasını istemediklerinden bu tekniğin yapılışı bilinmemektedir. Trabzon'da bu sürgüyü sadece meslek aracılığıyla gelir sağlayan ustalar bilmektedir. Tekniğin yöredeki insanların geçim kaynağı olduğundan dolayı yaygınlaşmasını istemedikleri için de yeminli sürgü tekniğinin aşamalarıyla yazılmasını uygun görmediklerini ifade etmiştir. Kazaziye çalışmalarının bundan sonraki aşamalarda hologram kullanılarak önüne geçileceğini ifade etti. Ayrıca, el sanatlarımızın Trabzon'un tanıtımı açısından da büyük önem taşıdığını ve asla modası geçmeyen ve nesilden nesile geçecek olan Trabzon el sanatlarına bu şekilde ilginin olması el sanatlarımıza artı değer katığını ifade etmiştir.

Trabzon kuyumcular odası başkanı Ali YAZICI ile 12.09.2018 tarihinde yapılan görüşmede Trabzon'da yeminli sürgü tekniğini önceleri sadece 3 aile Mehmet Seyhan, Kadir Seyhan ve Hasan Tabakoğlu ailesi bilmekteydi. Hatta Yeminli Sürgüyü kimseye öğretmezlerdi. Hale yapılan Yeminli Sürgü onların yaptığı teknik gibi değildir. Yapmış oldukları ters düz örgüyü kimseye öğretmezlerdi. Onların yaptığı Zincirleme çok enteresandır. Bu tekniğin yaygın olmasını istemedikleri için yeminle öğretilirdi. Başkasına öğretmemek şartıyla öğretilirdi.²⁷ Mehmet Seyhan'ın oğlu H.Levent Seyhan ile 14.09.2018 tarihinde yapılan görüşmede. "Yeminli Sürgü" dediğimiz ürün "Yedi Tepeli Sürgü"dür. Yeminli sürgü yemini tekniği Şekil 22'de verilmiştir.²⁸

Şekil 22. Yeminli Sürgü

²⁷ KK 1.

²⁸ KK 2.

3. Kazaziye Tekniği ile Yapılan Takılar

Trabzon'da geleneksel olarak üretimi yapılan kazazlık sanatında, günümüzde takılarda kullanılan bir teknik haline gelmiştir. Üretilen takılar kolye, küpe, tesbih, bileklik, gerdanlık, kuyumculuk, kol düğmesi, yaka iğnesi, kemer ve nakış gibi ürünlerde kullanılmaktadır.

Popüler kültür ile birlikte geleneksel kültür birikimleri ekranlarda kullanılmaya başlamıştır, buda unutulmaya yüz tutmuş sanatların bilinirliği ve sürdürülebilirliği için önemli bir etken olmuştur. Kazazlık teknikleri ayrı veya birlikte kullanılarak yeni takı tasarımları aşağıda gösterilmiştir (Şekil 23-31). Ayrıca bu çalışma kapsamında, kazaziye tekniklerinden bir pano yapılmıştır. (Şekil 32)

Şekil 23. Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi, Bileklik ve Kazaziye Takı Seti

Şekil 24. Kazaziye Takı Seti²⁹

²⁹ URL 1.

Şekil 25. Kazaziye Gümüş Tesbih Püskülü ve Takılar Üzerinde Örgü Modellerinin Gösterimi³⁰.

Şekil 26. Kazaziye Tekniği ile Yapılmış Küpeler³¹

Şekil 27. Trabzon Kazaziye seti³².

Şekil 28. Muhteşem Yüzyıl İsimli TV Dizisinde Kullanılan, Kazaziye Kolye Şems Düğümlü Küpe

Şekil 29. Muhteşem Yüzyıl İsimli TV Dizisinde Kullanılan, Gümüş Kazaziye Hürrem Sultan Kolye

³⁰ URL 1.

³¹ URL 4; URL 5.

³² URL 6.

Şekil 30. Kazaziye Ustası Levent Seyhan Tarafında Çalışılmış 500'lik Tesbih

Şekil 31. Kazaziye Ustası Levent Seyhan Tarafından Çalışılmış 2007 Tarihinde Kültür Bakanlığı'nda Ödül Almış Tomurcuk Kolye

Şekil 32. Kazaziye Teknikleri ile Yapılan Pano

Sonuç

Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinde gelen geleneksel sanatlar, çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla birleştirilerek zengin bir mozaik oluşturmuştur. Trabzon yöresi geleneksel sanatlar bakımından zengin bir kültüre sahiptir. Yörede geleneksel sanatlar içinde Kazaziye büyük bir öneme sahiptir. Kazaziye tekniklerinin belirlenmesi üzerine yapılan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

- Kazaziye kelime manası olarak ipek işleyen, ipek satan, ham ipeği iplik ve ibrişim durumuna getiren kimse diye tanımlan Kazaziye Trabzon yöresinde uzun zamandır üretilmektedir.

- Kazazlık üretiminde kullanılan temel malzemeler: bakır, gümüş, tutkal, makas, tığ, kazazlık teli, dikiş iğnesi, naylon iplik, balmumu, çakırık ve bir çakmaktır.
- Yörede Kazaziye tekniklerinden de en fazla kısa sürgü, uzun sürgü, top örgüsü, balıksırtı, ajur, şemse düğümü, bıcırık, yonca ve yeminli sürgü teknikleri kullanılmaktadır.
- Yeminli sürgü tekniğini ustalar öğretmemek için yemin ettiklerinden bu ismi almıştır. Kazazlık örücülüğün yaygınlaşmasını istemediklerinden bu tekniğin yapılışı bilinmemektedir. Trabzon'da bu sürgüyü sadece meslek aracılığıyla gelir sağlayan ustalar bilmektedir. Bu durum ekonomik kaygı düşüncesinden yani yöredeki insanların bu tekniği geçim kaynağı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.
- Kazaziye çalışmalarını bundan sonraki aşamalarda hologram kullanılacaktır.
- Yörede kazaziye sanatıyla tesbih, kolye, bileklik, küpe gibi takılar üretilmektedir.
- Kazazlık teknikleri ayrı ayrı veya birlikte kullanılarak yeni takı tasarımları gösterilmiştir.
- Kazaziye tekniklerinden bir pano yapılmıştır.
- Sonuç olarak kazaziye sanatında kullanılan tekniklerin farklı alanlarda da kullanılarak bilinirliği ve sürdürülebilirliği hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Anonim, (2006), *Trabzon 2006*, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Trabzon.

Begiç, Hacer Nurgül, (2014), *Gelenekteki Değişim ve Keçecilik Sanatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Büyükyazıcı, Meral Erkan, (2008), *Trabzon ilinde altın ve gümüş işlemeciliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Evliya Çelebi, (1971), *Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Develioğlu, Yakude ve Büyükyazıcı, Meral, (2013), "*Kazaz Ustası Mahmut Özçay*", Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını 2013.

Develioğlu, Yakude, (2002), *Gümüş Kazaz Örücülüğü*, Motif Dergisi, 30, 4-8.

İnan, Kenan, (2013), "*17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*", Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

Köroğlu, Gülgün, (2004), *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Kuşoğlu, Mehmet Zeki, (2006), *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş. Yayınları.

Kürkman, Garo, (2010), *Osmanlı Gümüş Damgaları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Okyay, Gülden, (2008), *Trabzon Yöresi El Sanatlarından Hasır Örgüsü ve Kazazlığın Araştırılması ve Öğretim Programı Önerisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Sarı, İbrahim, (2016), *Türk Sanat Tarihi*, Antalya: Net Medya Yayıncılık.

Sümerkan, Mustafa Reşat, (2016), *Trabzon El Sanatları*, Almanca çeviri, Deutsche Übersetzung: Yavuz Kadir İnceismail, Trabzon.

Terzi, Metin, (2007), "*Lidyalılardan Miras Kalan Zanaat: Kazazlık*" Karadeniz Meydan Dergisi, 4.

Trabzon, (2000), İstanbul: T.C Trabzon Valiliği.

Yıldırımış, Fatma, (2014) *Sözlü Kültür ve Gelenek Bağlamında Trabzon Yöresi El sanatları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

KK 1: Ali Yazıcı, *Trabzon kuyumcular odası başkanı*, Trabzon Kazaziyesi, Kişisel Görüşme, Trabzon 12 Eylül 2018.

KK 2: Levent Seyhan, *Kazaziye Ustası*, Trabzon Kazaziyesi, Kişisel Görüşme, Trabzon, 14 Eylül 2018.

URL 1: Trabzon Kazaziyesi, Tescil Ettiren: Trabzon Kuyumcular ve Saatçiler Esnaf Odası, <http://yucita.org/uploads/tescilli-urunler/924.pdf> (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

URL 2: [http://www.megep.meb.gov.tr/Gümüş_kazaz_örücülüğü_dersi_modülleri_\(el_sanatları_alanı\)](http://www.megep.meb.gov.tr/Gümüş_kazaz_örücülüğü_dersi_modülleri_(el_sanatları_alanı)) (Erişim Tarihi: 20.04.2018.)

URL 3: Türk Dil Kurumu, 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MAKAS (Erişim Tarihi: 08.06.2018).

URL 4: <http://www.gumusbox.com/kupe-ler> (Erişim Tarihi: 28.09.2018).

URL 5: <https://puskulhane.com/gumus-kazaziye-kupeler/572-guemues-kazaziye-kuepe.html> (Erişim Tarihi: 28.09.2018).

URL 6: <https://trabzonhasir.com/trabzon-kazaziye-set> (Erişim Tarihi: 10.09.2018).